

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

PUSZTAI Gabriella

Magyar orvosok távoli tájakon

Eredeti közlés/Original publication:

Orvostörténeti Közlemények, 2008, Budapest, 54. évf., 1–4. szám, 69–80. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.303

Dátum/Date: 2013. január/January – 2014. április/April 30.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

PUSZTAI Gabriella: Magyar orvosok távoli tájakon, *AHU MATT*, 2012, pp. 1–19. old., No. 000.000.303, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Országos nagy könyvtárak

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, magyar orvosok a világ országaiban, szórványadatok a 18. századból (Grúzia, Brazília, Holland Guyana), számos magyar orvos a világban a 19. századtól (munkavállalások Keleten, az USA-ban, Ázsiában és Afrikában), hajóorvos, aki elsőként írja le Afrikát a magyarok között, Kaposi Mór felfedezi az AIDS-t Szomáliában (Kaposi-szarkoma), magyar orvosok nagy számban többek között Afrikában a 20. században

African studies in Hungary, Hungarian medical doctors worldwide, scattered data from the 18th century (Georgia, Brazil, Dutch Guiana), a lot of Hungarian medical doctors worldwide from the 19th century (working in the East,

U.S., Asia and Africa), sea-surgeon as first Hungarian medical doctor who described Africa, Mór Kaposi discovered AIDS-t in Somalia (Kaposi's sarcoma), a lot of Hungarian medical doctors among others in Africa from the 20th century

---

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy le-töltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

MAGYAR ORVOSOK TÁVOLI TÁJAKON

Pusztai Gabriella

A 18. századból csupán néhány szórvány adat maradt fenn a medicina magyar utazó képviselőiről. Könyvek, folyóiratok, dokumentumok tanúsítják, hogy főként a 19. század közepétől már folyamatosan tűntek fel, s váltak ismertté a magyar orvosok nemcsak Európában, de távoli földrészeken is. Kalandra vágyás, tudományos megismerés, társadalmi, gazdasági, politikai okok vagy pusztán a segíteni akarás egyaránt ösztönözhatték őket utazásra, letelepedésre a messzi idegenben. Mehettek egyénileg, vagy egyházi, állami, gazdasági szervezet küldetésében, mint misszionáriusok, katonaeorvosok, egy-egy társaság, cég orvosai. Az új, az ismeretlen, a veszély vállalása tiszteltreméltó bátorságukról árulkodik, s a sokszor viszontagságos körülmények között elért eredményeik megérdemlik az utókor figyelmét.

Ezért fontosnak tartom kutatni és összefoglalni, hogy a magyar orvosok mely időszakokban és milyen okból indultak neki, és folytattak tevékenységet az Európán kívüli földrészeken, elsősorban Afrikában, főként azonban Fekete-Afrikában. Működésük nem pusztán a gyógyításra terjedt ki. Idejük jelentős részét a praktizálás mellett többek között a tudományos kutatás töltötte ki. Egyesek tehetséges szervezők voltak, egy-egy földrajzi terület, országrész egészségügyi, gyógyászati ellátásának megszervezői. Természettudományos tevékenységük kiterjedt a botanika, a zoológia, a geográfia különböző ágaira, de neves vadászokat is számon tartunk soraikban. Bizonyos törzsekről, népcsoportokról készített leírásaik, tárgyi gyűjteményeik a néprajztudományt gazdagítják. A történészek számára hasznosak lehetnek a körülöttük lévő társadalom felépítésére vonatkozó megfigyeléseik, egyes társadalmi folyamatok, történelmi események leírása.

Elsősorban azokról az orvosokról gyűjtöttem adatokat, akik hosszabb időre telepedtek le új hazájukban vagy kiemelkedő jelentőségű szerepük volt egy-egy távoli ország egészségügyében, esetenként az ott pusztító betegségek kutatásában. Csupán a fő tendenciák felvázolására volt lehetőségem a

magyar orvosok migrációjának bemutatásakor. Időben az 1960-as évek végét tekintetem munkám zárópontjának.*

A 18. és a 19. század vándorai

A 18. század első feléből nagyon kevés,¹ azonban kitűnően képzett magyar orvostól számolnak be a történeti források. Kevesen voltak, hiszen a Habsburg uralom alatt élő országban a gazdasági helyzet, a fejlett, gazdag polgárság hiánya nem kedvezett megélhetési lehetőségeiknek. Az orvosokat szintén a „külföld” felé irányította a magyar tudományos élet hiánya, a továbbtanulás lehetősége, a meggazdagodás reménye vagy éppen a személyes csalódások. Kiáramlásuk rendkívül jelentős volt.

A 18. században a diákok elsősorban Németországban, Hollandiában, Svájcban, esetleg Franciaországban, Angliában tanultak, a katolikusok Bécsben is képezhették magukat. A magyar egyetemi orvostképzés csak 1770-ben indult meg Nagyszombaton, később (1775-től) a kolozsvári orvossebészeti tanintézetben. A nyugati egyetemeken sok magyar orvostanár kapott katedrát a 18–19. században. A 18. század végétől többen indultak Oroszországba tanulni, majd dolgozni.²

Már a 18. században eljutottak magyar orvosok Grúziába, Brazíliába, Holland Guyanába. *Reineggs Jakabot* (1744–1793) II. *Heraclius*, a grúzok utolsó nagy királya hívta meg fővárosába, Tbiliszibe. Az uralkodó főtanácsadója lett, s három évet (1778–1781) töltött *Jakub* bejként a király mellett. Számos reformot kezdeményezett a grúz ipar, a bányászat és az egészségügy megteremtésére. Diplomataként ő dolgozta ki az orosz–grúz államszerző-

---

* A téma rendkívül nagy terjedelme miatt legtöbb esetben csupán példaként említettem egy-egy orvost, a teljesség igénye nélkül. Számos fontos orvos-egyéniesség maradhatott ki írásomból, melyért ez úton is a kedves olvasó elnézését kérem. (A szerző.)

¹ Az országban kevés volt az orvos. 1720-ban 37 orvosdoktor, 120 orvosi gyakorlatot is folytató borbélysebész praktizált. Az orvosok nagyobb része nem magyar. 1830-ban 640 orvosdoktor, 1276 sebész, 1850-ben 932 orvosdoktor, 1014 sebész működött. Gortvay Gy. 1953, 66, 237. old. Kevés orvosunk viszont kitűnő képzettségű volt. dr. Schultheisz E. – Tardy L. 1960, 10. old.

² Schultheisz C. – Tardy L. 1960, 7. 9. 12. 35. old. Oroszországot ázsiai területei miatt tartottam szükségesnek megemlíteni, hiszen több magyar orvos tevékenykedett az ország ázsiai területein.

dést. 1786-ban már Oroszországban élt, amikor *Katalin cárnő* kinevezte a birodalmi orvosi kollégium tagjává, majd tudós-titkárává.³

Dél-Amerikában, Brazíliában négy éven át (1752–1755) folytatott geológiai, botanikai gyűjtést *Jaquin Miklós József, I. Ferenc császár* udvari orvosa.⁴

Balogh József (1750–1781?), Holland Guayana botanikai, zoológiai felfedezője lett 1779-ben, és úttörő munkájával megelőzte többek között *Humboldt*t.⁵

Az 1820-as években ellenkező irányba, kelet felé indult el *Honigberger Márton János*. 1828-ban érkezett Pandzsába (a mai Pakisztánba). A nagy tudású „patikáriust” a maharadzsza udvari gyógyszerésszé, seborvossá és mechanikussá nevezte ki. 1831-ben a kalkuttai orvosi kongresszuson közzétették a veszettség kutatásával kapcsolatos kiváló eredményeit.⁶ Három kórház vezetését végezte, amelyből az egyik feltehetően az elsőként alapított rabkórház volt a földrészen. Példamutató volt nyitottsága, mert nemcsak az európai orvostudományt sajátította el, hanem az ősrégi indiai gyógyító eljárásokat is.⁷

Az 1800-as évek elejétől sokak számára az ígért földjének tűnt Észak-Amerika.⁸ Az egyedi orvosi kivándorlásokat, utazásokat politikai és gazdasági okokból több kivándorlási hullám követte az ország 19-20. századi történelme során. *Kraitsir Károlynak* (1804-1860) a lengyel szabadságharc katonáorvosaként kellett menekülnie a vereséget követően (1831) nyugatra. Később az Egyesült Államok első magyar származású professzora lett a virginiai egyetemen.⁹

A soproni születésű, 1929-ben New Orleans-ba érkező *Luzenber Károlyt*, az Orvosi Társaság megalapítójaként, elnökeként tisztelhetjük.¹⁰ New Orleans mellel New York, St. Luis, Boston után a legnépszerűbb hely volt le-

³ Schultheisz L. – Tardy L. 1960, 103–132. old.

⁴ Ács T. 1940, 185. old. 1727-ben született Hollandiában magyar szülők gyermekeként. Nagy szerepe volt Amerika geológiai, vegytani megismerésében. Az első módszeresen kutató magyar vegyész.

⁵ *Magyar Utazók Lexikona* 1993, 32. old.

⁶ A Honigberger gyógyító eljárással sikerült a veszett állatok marása következtében előállott halált okozó hydrophobiát kiküszöbölni. Ács T. 1947, 39. old.

⁷ Ács T. 1947, 39. old.; Mezey I. 1963, 19–29. old.

⁸ Ács T. 1940, 41–44. old.; Dojesák Gy. 1985, 47. old.

⁹ Ács T. 1940, 41–44. old.; Dojesák Gy. 1985, 47. old.

¹⁰ Dojesák Gy. 1985, 97. old.

telepedés szempontjából a magyarok számára az „Újvilágban” a gyakori sárgalázjárványok ellenére.

Nagy lökést jelentettek a kivándorlás szempontjából az 1848–1849-es események, amelyeket komoly emigrációs hullám követett a magyar honvédorvosok körében is. Eljutottak Észak-és Dél-Amerikába,¹¹ I Ausztráliába,¹² Indiába, de sokan Londonban találtak menedéket. *Duka Tivadar* (1825-1909), *Görgey* titkára és segédtsíztje 1854-től Indiában gyógyító katonáorvos lett. Magas színvonalú munkája, személyes bátorsága elismeréseként Dardzsilingbe helyezték, ahol a tibeti kultúrával, s *Kőrösi Csorna Sándor* munkásságának kutatásával foglalkozott.¹³

Észak-Amerikába, Davenportba 1850-ben érkezett *dr. Langer Ignác*.¹⁴

Ugyancsak ebben az évben menekült külföldre *Csapkay Lajos*. Kalifornia az arany miatt vonzotta, de mint orvos gazdagodott meg, és ő építette fel San Francisco központi negyedét (Hungarian Block). 1864-től az USA követe volt több európai országban.¹⁵

Honvédorvosként szolgált, majd emigrált *Kempf József*. 1865-ben érkezett Ausztráliába, s néhány évig Új-Dél-Walesben folytatott orvosi gyakorlatot.¹⁶

A 804 tiszti állományú honvédorvos közül 31 menekült a megdöbbentő orvoshiánnyal küzdő török birodalom területére. A magyar honvédorvosoknak két lehetőségük volt az országban: Vagy felvették az iszlám vallást, és beléptek a török hadseregbe, vagy polgári orvosként praktizáltak a nagyobb városokban.

1849 őszén lépett be a török hadseregbe *Gaál Gusztáv* szem- és fülorvos, és *Veli bég* néven lett a török főváros egyik legtekintélyesebb orvosa. Az isztambuli orvosi akadémián tanított, s a központi katonai kórház főorvosává is kinevezték.

Robay János (Ahmed pasa), *Schneider Antal (Husszein bég)*, *Hatnmerschmidt Károly (Abdullah effendi)*, *Mustárdy János (Juszuf effendi)* egyaránt szerepet játszott a török katonai egészségügy fejlesztésében.¹⁷

---

¹¹ Ács T. 1940, 37–40, 79. old.

¹² Kunz, F. F. 1985, 37. old.

¹³ Dr. Schachter Miksa dr.: *Duka Tivadar, Gyógyászat* 1908, 22. sz., 369–370. old.

¹⁴ Ismert Davenportból egy Horonyi nevű magyar orvos is. San Franciscóban lett jó hírű doktor Szoboszlai Ede. Ugyanitt élt dr. Bak. East St. Louisban dolgozott dr. Fekete Sándor, későbbiekben a város polgármestere. Dojcsák Gy. 1985, 60., 77., 78. old.

¹⁵ Ács T. 1940, 37–40. old.; Lásd még Dojcsák Gy. 1985, 75. old.

¹⁶ *Magyar utazók lexikona* 1993, 199. old.

Közülük *Herczegy Mór* Afrikában, sőt Indiában is járt. 1868-ban szerződött a török hadsereghez, az egyiptomi hadsereg fősebészeként, az isztambuli katonai kórház főorvosaként csinált karriert.¹⁸

Az első magyar gyermekkórház megalapítója, *Schoepf Mérei Ágost* (1804–1859) ugyancsak Törökországban gyógyított mielőtt Angliába ment.¹⁹

A 19. század végétől az első világháborúig

A 19. század utolsó évtizedeiben és az első világháború kitöréséig tartó időszakban az egyedi esetek mellett jelentős kivándorlási hullám indult meg Észak-Amerika irányában,²⁰ amelynek elsősorban gazdasági okai voltak. Az emigránsok közé sorolható többek között az a 69 orvos, aki az Egyesült Államokban talált új hazára 1900 és 1913 között.²¹ De említésre méltó karriert futottak be néhányan Konstantinápolyban²² és Mexikóban is.

1855-ben indult Észak-Amerikába *Nendtvich Károly* orvos, vegyész. Tapasztalatairól kétkötetes művében számolt be.²³

New York Mount Sinai Hospitaljában egy pesti származású alorvos *dr. Ioskovitz József* tűnt fel a 19. század utolsó éveiben.

1879-ben ment Amerikába *dr. Mogyoróssy Árpád* orvos-tanár, jelentős közéleti tevékenységet fejtett ki Clevelandben, Philadelphiában.

Török Maximilián (Max Thorek) 1897-ben érkezett Chicagóba s sikeres sebészprofesszorként, kórházalapítóként emlékezünk nevére.²⁴

---

¹⁷ *Az 1848–49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai*, szerk. Gazda István 2000, 403–411. old.; Kapronczay Károly: Honvédorvos orvosok Világos után. *OH*, 26, 2000, 1463–1464. old.; Kapronczay Károly: Magyar orvosok a török birodalomban a XIX. sz. közepén, *OH* 10, 1980, 581–583. old.

¹⁸ Kapronczay Károly: Egy elfeledett orvos, Herczegy Mór. *LAM* 2000, 10, (11–12), 925–927. old. <http://www.lam.hu/folyoiratok/lam/00111/18.htm>

¹⁹ Gortvay Gy. 1953, 235. old.

²⁰ Ács T. 1947, 99–110. old.; Vasvári Ö. 1988, 228–234. old. Az Egyesült Államok, Kanada, Latin-Amerika mellett csak kisebb számban telepedtek meg magyarok a világ egyéb helyein. Lásd Puskás Julianna, Szántó Miklós munkáit az irodalomjegyzék alapján.

²¹ Puskás J. 1982, 457. old.

²² Kapronczay K. 2004, 279. old.

²³ *Magyar utazók lexikona* 1993, 282. old.

²⁴ Langer Róbert: Egy amerikai sikertörténet Max Thorek (1880–1960), a nemzetközi sebész-kollégium magyar származású alapítója. *Orvosi Hetilap* 144. évf., 2003,

Oroszhegyi Szabó Józsa (1822–70) Konstantinápolyban praktizált,²⁵

Naphegyi Gábor (1824–1884) Mexikóban *Santa Ann* elnök titkáráként, tanácsadójaként élt, s később San Franciscóban gyógyított.²⁶

Gerster Árpád (1848–1923) 1874-ben költözött az USA-ba, ahol New Yorkban kiemelkedően sikeres sebészi karriert futott be.²⁷

Kaposi Mór (1837–1902) – bár nem telepedett le más földrészen – volt az első a magyar orvos-kutatók között, aki trópusi betegségekkel foglalkozott. A Bécsben dolgozó bőrgyógyász az 1870-es években vezetett expedíciót az álomkór kutatására Szomáliába. Ez az út segítette elő a Kaposi-szarkóma leírását 1872-ben, mellyel az AIDS (bár akkor nem így nevezték) kórtana megismerőinek előfutára lett.²⁸

A monarchia katonaeorvosai közül *Szenger Ede* az osztrák katonai expedícióval érkezett Mexikóba (1865), s több mint tízévi praktizálás mellett elvégezte Mexikó orvos-földrajzi leírását.²⁹

Ugyancsak katonaeorvosként szolgált *Posewitz Tivadar* Holland Kelet-Indiában (1879–1884), miközben Borneó és a Maláj-szigetvilág geológiai kutatásában pótolhatatlan érdemeket szerzett.³⁰

Bozóky Dezső sorhajóorvos 1909–1911 között jutott el Dél- és Kelet-Ázsia országaiba.³¹

A monarchia két hosszabb expedíciója is magyar orvost vitt magával. *Schwarz Ede* (1831–1862) a több mint két éves (1857–59) Novara-expedíció hajóorvosaként utazott a flotta fregattján a Föld körül. Hazatérve feldolgozta az út egészségügyi és antropológiai vizsgálatainak eredményeit.

Kepes Gyula (1847–1924) az Osztrák–Magyar Északi-sarki expedíció (1872–73) tagja volt, a Tegethoff hajóorvosa.³²

Az első magyar hajó-orvosi tudósításokat Afrikáról *Gáspár Ferenc* (1861–1923) tollából olvashatjuk. A monarchia hadihajóin utazva számtalan érdekes leírást közölt Ázsiáról, Afrikáról, Dél-Amerikáról, valamint a világ

---

10. sz., 483–484. old.

²⁵ Mint katonaeorvos teljesített szolgálatot. Kapronczay K. 2004, 279. old.

²⁶ *Magyar utazók lexikona* 1993, 281. old.

²⁷ Ács T. 1940, 79. old.; Langer Róbert: Amerika egyik vezető sebésze: Gerster Árpád (1848–1923). *Orvosi Hetilap* 144. évf., 14. sz., 671–672. old.

²⁸ Hinti J. 2000, 17–20. old.

²⁹ Ács T. 1944, 30. old.

³⁰ *Magyar utazók lexikona* 1993, 309. old.

³¹ *Magyar utazók lexikona* 1993, 65. old.

³² Nagy Miklós Mihály: Tengerre magyar – haditengerészek. A Monarchia hadihajói világ körüli utakon, *Földgömb* 2004, I. sz., XXI. évf., 60–67.; *Magyar Életrajzi Lexikon*, 1981, Bp., Akadémia K., 13. old.

egészségügyi helyzetéről. Tudósításai a Kongó torkolatvidékéről Afrika megismerésének forrásai közé tartoznak.³³

A két világháború között

Az első világháborút, Trianont követően ismét megnövekedett a Magyarországról, főleg pedig az elcsatolt területekről kivándorlók száma. Az Egyesült Államok mellett céliránnyá vált Kanada, Latin-Amerika, Ausztrália, sőt a Közel-Kelet, India, Kína, Egyiptom, Afrika is.³⁴ A munkanélküliség mértékére jellemző volt, hogy 1920 és 1925 között száz magyar orvos vándorolt ki, és számosan gyarmati szolgálatba szegődtek. Még Budapest sem tudta eltartani 2600 orvosát.³⁵

Számtalan, Egyesült Államokba kivándorló orvosunk közül itt csupán kettőt szeretnék megemlíteni. Chicagóban 1924-ben telepedett le a későbbi ideg- és elmegyógyász professzor, *Gonda Viktor*.³⁶ 1935-ben érkezett Clevelandbe *György Pál* (1893–1976), a pennsylvaniai egyetem későbbi professzora, aki az emberi táplálkozás terén végzett kutatásokat, s három vitamint (ribiflavin, piridoxin, biotin) előállításával írta be nevét a tudománytörténetbe.³⁷

A századforduló éveit, az első és második világháború előkészítése a gyarmatok gazdasági erőforrásainak nagyobb kiaknázását hozta magával. Bányák nyíltak, ültetvények létesültek, és óriási méretű vasútépítések indultak meg az afrikai, ázsiai földrészen. Hét évig élt Iránban *Deák Lajos*,³⁸ *Ujlaki Pál* Szumátrán,³⁹ *Csillag Gyula* Jáván, Szumátrán gyógyított.⁴⁰ Az

³³ *Magyar utazók lexikona* 1993, 133–134. old.

³⁴ Az 1921-es, 24-es, 27-es Percentum Limit törvény és módosításai miatt az Egyesült Államok mellett kénytelenek voltak más letelepedési célokat is választani a kivándorlók. Szántó 1970, 105. old.

³⁵ Szántó 1970, 109. old.

³⁶ Kiss László: Rózsahegyől Chicagóig: Gonda Viktor (1889–1959) – egy méltatlanul elfeledett amerikai magyar orvos, *Orvosi Hetilap* 2005, 146. évf., 18. sz., 853–855. old.

³⁷ Emed Alexander dr.: Magyar orvosok Amerikában, *Orvosi hetilap* 2004, 145. évf., 38. sz., 1968–1971. old.

³⁸ Deák Lajos: Egy orvos benyomásai 7 éves iráni (perzsiai) tartózkodás után, *Orvosi Hetilap* 1936, 24. sz., 80. évf., 570–571. old.

³⁹ Ujlaki Pál: A sárgalázról, *Gyógyászat* 1934, 1. sz., 71. évf., 4–7. old.

⁴⁰ Csillag Gyula: A beriberi kórképe és gyógyítása, *Orvosi Hetilap* 1931, 35. sz., 75. évf., 891–892. old.

ugyancsak orvoshiánnyal küzdő Braziliában hét évet töltött *Incze Antal*.⁴¹ A Rio Grande do Sulban élő magyar orvosok száma 1935-ben 21 volt.⁴²

A szerencselovagok, tudós utazók, hazájukból száműzöttek, gyarmati tisztviselők után Afrikában is megjelentek a mérnökök és más szakemberek mellett a kereskedelmi és banktársaságok képviselői. Az európai kolóniák száma megnőtt. De nemcsak a bánya- és építészmérnökök kaptak munkalehetőséget. Az építkezéseken a bennszülöttek ezreit foglalkoztatták, kitűnő talajt biztosítva ezzel a járványok, fertőző betegségek gyors terjedésének. A bennszülött munkások és a kinn élő európaiak gyógyítására a különböző társaságok vagy az állam orvosokat, ápolókat alkalmazott.

Fuszek Rudolf (Afrikában megszakítással 1909–1941) Kamerunban dolgozott egy vasútépítő vállalkozásnál, majd 1913-tól Libériában élt, s a Nyugat-Afrikai Köztársaság egészségügyi minisztériumát vezette tíz évig. A Néprajzi Múzeumnak adományozott maszkgyűjteménye egyedülálló Európában.

Mészáros Kálmán (Afrikában 1924–1938) a „Négus”, I. Hailé Szelasszié etióp császár családjának udvari orvosa volt, mint később *Sáska László* is (Afrikában 1933–1978). Mészáros doktor vadásztrófeáiból a Természettudományi Múzeum állattárában láthatunk néhányat.

Sáska doktor 1937 után Tanganyikában telepedett le, s haláláig gyógyított, vadászott, botanikával foglalkozott.

Thanhoffer Lajos (Afrikában 1936–1939, 1946–?) Belga Kongó egyik kórházának vezetését látta el a harmincas években.

Scheitz László (Afrikában 1936–1939, 1948–1963) egy aranybánya társasághoz szerződött 1936-ban, és 1953-ban Katanga egészségügyi miniszterre mellett foglalt el államtitkári, tanácsadói posztot. 1936-ban kilenc Belga Kongóban élő magyar orvostól tudunk. Közülük *Molnár Antal* 1927-től évtizedekig gyógyított az országban.⁴³

Afrika, mint célállomás előtérbe kerülését jelentősen befolyásolta *Albert Schweitzer* missziós munkája (Afrikában 1913–1965). A magyaroknak különleges szerepe volt a lambarénéi (Gabon) kórház fejlesztésében, mivel igazgatót is adtak az intézménynek. Az 1930–1960 közötti években többször

---

⁴¹ Incze A. 1937.

⁴² Kovács Sándor: Magyar orvosok Rio Grande do Sulban, *Orvosi hetilap* 1935. dec. 28., 52. sz., 1379. old. Lásd még Szabó Pál: Brazília, 1956, Bp., Szikra 13. old.

⁴³ Scheitz László levelei Belga Kongóból családtagjainak 1936–39. Kubassek János: Sáska László tudományos munkássága Afrikában, *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 8 1990, 15–20. old.

vezette a kórházat Györkovács László.⁴⁴ Hosszabb ideig élt Lambarénében Friedmann Richárd⁴⁵ és Pérczi Imre sebész.⁴⁶

Márton Kálmán bőrgyógyász 1950-től 1975-ig dolgozott Afrikában. 1964-ben Schweitzer munkatársa volt feleségével, dr. Écsi Edittel Lambarénében. 1965–1969-ben az algíri egyetemen, majd 1970–75-ben a guineai fővárosi egyetemen Conakryban bőrgyógyászatot tanította.⁴⁷

Külön érdemes megemlékezni a misszionáriusok, missziós orvosok gyógyító tevékenységéről. A jezsuiták, ferencesek, bencések missziós küldöttei – ha nem is mindig doktori végzettséggel – meghatározó szerepet játszottak az egészségügyi kultúra kialakításában.⁴⁸ Japán,⁴⁹ India,⁵⁰ Brazília és Kína⁵¹ Tajvan, Fülöp-szigetek, Ausztrália, Vietnám⁵² mellett Afrikában is tevékenykedtek magyar misszionáriusok.

Bettelheim Bernát orvos-misszionárius a Japánhoz tartozó Okinawa (akkor Kína) szigetén 1846-tól megfeszített munkát végzett a betegek gyógyításában, a lakosság felvilágosításában az egészséges életmódról, a higiéniről.⁵³ 1880-ban küldték missziós munkára

Ürge Ignácot Kínába. Tsofupaóban kórházat és templomot épített.⁵⁴ Jezsuita misszionáriusok szintén gyógyítottak Kínában az 1920-as, 30-as években. A tamingi missziót egészen 1949-ig, megszűnéséig magyarok vezették.⁵⁵ A magyar jezsuita rendtartomány egyetlen külmissziója volt, ahol tanítottak és gyógyítottak is.

---

⁴⁴ 1934-ben már Schweitzer mellett dolgozott és szabadsága után 1938-ban visszatért ismét Gabonba. Noszik, B. 1979, 289., 294. old.

⁴⁵ Noszik, B. 1979 329., 336. old. Friedmann Richárd egy náci koncentrációs táborban veszítette el családját, s ezt követően ment Lambarénébe.

⁴⁶ Dr. Marék A. 1976, továbbá: dr. Baksai László közlése.

⁴⁷ *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*, 2004, 254. old.

⁴⁸ Lásd pl.: P. Limp Ferenc írta 1731-ben Paraguayból, hogy betegségek idején a papok egyúttal orvosok, betegápolók és szakácsok is voltak. Pinzger F. 1931, 38. old.

⁴⁹ Dr. Könnnyű L. 1990, 33–36. old.

⁵⁰ A Jézustársaság és a világmisszió 1942, 29. old.

⁵¹ Krywald O. – Szajkó J. – Szarvas M. – Bézei G. 1. k., 1935, 255. old.

⁵² Puskely M. 1990, 49–52. old.

⁵³ Dr. Könnnyű László: Bettelheim Bernát, a civilizáció magyar úttörője Okinawa szigetén. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 1990, 8. sz., 33–36. old.; *Magyar utazók lexikona* 1993, 55–56. old.

⁵⁴ *Magyar utazók lexikona* 1993, 400. old.

⁵⁵ Krywald O. – Szajkó J. – Szarvas M. – Bézei G. 1. k. 1935, 255. old. Ezután mentek át Tajvanra, a Fülöp-szigetekre, Ausztráliába, Vietnámba.

A negyvenes években *Kékessy Imre* missziós orvos dolgozott itt.

Missziós nővérként élt Új-Guineában 1927-től *Molnár Mária*.⁵⁶ Évente két-háromezer beteget kezelt.

1938-tól 1973-ig összesen 13 *Annunciata nővér*⁵⁷ került Pará államba, Brazíliába, a Colónia do Prata lepratelepre.

Domotrovitsch József szaléziánus atya⁵⁸ Ananindeuában iskolát és nővérképzőt létesített.

Menyhárt László botanikus a 19. század végén végzett megfigyeléseket az afrikai növények gyógyító hatásáról a Zambézi Misszió boromai állomásán, majd Zurobóban (1890–1897).⁵⁹

A századforduló után megemelkedett a kiküldött szakemberek száma. Magyar missziós orvosok képzésére és kiközvetítésére alakult 1926-ban Budatétényben egy intézet *Koch Róbert* igazgatása alatt.⁶⁰ Többek között Afrikában, Belga Kongóban kerestek munkahelyet a levizsgázott hallgatóknak.⁶¹

A második világháború és hatása

A második világháború előtti években és a háború alatt a fasizmus, majd a szovjet csapatok elől nyugatra menekülők között sok száz magyar orvos volt. A háborút követő évek politikai fordulata (1948) szintén ösztönözte a kivándorlást. Nehéz sors várt rájuk azokban az országokban, ahol diplomájukat nem fogadták el. Az USA-ban még mindig érvényben volt a kvótarendszer, Kanada, Latin-Amerika, Ausztrália, Nyugat-Európa országai is akadályozták a tömeges bevándorlást. Többségük nem akart ápolóként dolgozni, ezért az eddig periférián lévő földrajzi területek valamelyikén telepedtek le.

Gömöri Györgyöt (1904–1957) 1938-ban chicagói kollégái hívták meg az Egyesült Államokba. Képzett sebész volt, de tudományos munkájával a

⁵⁶ *Magyar utazók lexikona* 1993, 277–278. old.

⁵⁷ Az *Annunciata* női szerzetesrendet dr. Boda János (1871–1933) alapította Magyarországon. A rendbe belépőknek fogadalmat kellett tenniük, hogy életüket a betegek ápolásának szentelik.

⁵⁸ A Rio Negró-i terület (Brazília) apostoli vikáriusa, Podália püspöke volt.

⁵⁹ Krizsán I. 1985, 39–44. old.; Magyarok Zambézi őserdeiben 1929, 13–48. old.

⁶⁰ Koch Róbert két levele a kalocsai érseknek, 1926. dec. 2., 1926. dec. 29.

⁶¹ Albert Schweitzer, A. 1935, Előszó.

hisztokémia területét forradalmasította, kutatásaival új korszakot nyitott az enzimek vizsgálatában.⁶²

Nádas Sándor (1913–2000) az első zsidótörvényt követően döntött hazája elhagyása mellett. 1939-ben lépett Amerika földjére. Nagyrészt neki köszönhető, hogy 1957-ben a kardiológiát önálló szakmának ismerte el az Amerikai Gyermekgyógyászati Akadémia. Tervei alapján épült fel az első gyermek-kardiológiai kórház Bostonban.⁶³

Még közvetlenül a háború előtt utazott el, és Brazíliában állapodott meg Lénárd Sándor (1918–1972),⁶⁴ az Albert Schweitzerhez hasonlóan kiváló író, zenész, orvos. Haláláig gyógyította, ahogy ő nevezte, „a világ végén”⁶⁵ a környék lakosait, az őserdő indiánjait.

Argentína adott otthont Theész Jánosnak (1910–1998),⁶⁶ az orvosnak, könyvkiadónak, az argentinai magyarság vezető alakjának.⁶⁷

A zsidóüldözések elől menekült 1939-ben Törökországba, és dolgozott az isztambuli egyetemen mint professzor Péterfi Tibor.⁶⁸

Szent-Györgyi Albert (1893–1986) orvos, biokémikus 1937-ben kapott orvosi Nobel-díjat, s 1947-től az Egyesült Államokban dolgozott.⁶⁹

Nógrády György (1919–) a Húsvét-sziget első magyar tudományos kutatójaként ismert.⁷⁰

Duzár József Venezuelában a caracasi gyermekklinika igazgatója lett.⁷¹

Boda János (1924–?) orvos rekordidőt töltött el az Antarktison (1958 és 1963 között kétszer járt ott), és az egyetlen magyar nevet a „Mount Bodá”-t (Boda hegy) adta a déli-sarki kontinensnek.⁷²

---

⁶² Emed Alexander dr.: Magyar orvosok Amerikában. *Orvosi Hetilap* 2004, 145. évf., 38. sz., 1968–1971. old.

⁶³ Emed Alexander dr.: Magyar orvosok Amerikában. *Orvosi Hetilap* 2004, 145. évf., 38. sz., 1968–1971. old.

⁶⁴ Lénárd S. 1973, 17–176. old.

⁶⁵ Nálunk *Völgy a világ végén* címmel jelent meg könyve.

⁶⁶ Kubassek J. 2001, 2. k., 137–138. old.

⁶⁷ 1947–48 fordulóján Brüsszelből nemcsak Belga Kongó felé hagyták el Európát a magyar orvosok, de Venezuela is kiemelt úti cél volt. 1948-ban indult oda pl. dr. Zsögön Lajos.

⁶⁸ Namal, Arin – Hinti József: „Mein Vaterland ruft mich” Antritt, Dienst und Abschied des ungarischen Wissenschaftlers Prof. Dr. Tibor Péterfi (1883–1953) an der Universität Istanbul. *Comm. de list. Artis hied. 188–189* 2004, 85–99. old.

⁶⁹ Kapronczay K. 2004, 371. old.

⁷⁰ Balázs D. 1993, 65., 114. old.

⁷¹ Kapronczay K. 2004, 81. old.

⁷² Dr. Balázs Dénes dr.: Magyar utazók Ausztráliában. *Földrajzi Múzeumi Tanul-*

Csordás István orvosbiológiai kutatómunkát végzett (1957–59) egy ausztrál állomáson az Antarktikán, és Ausztráliában telepedett te.

Széles József a háború után ismét Belga Kongóban dolgozott⁷³, a legrégebben itt élő magyarok egyike, aki még 1926-ban érkezett Kongó gyarmatra, s 1960-ban a katangai elnök háziorvosának megtisztelő feladatait látta el.

A kongói Delében éltek: *Rigler Richárd*, *Molnár Antal*, *Forró Mihály*. Rigler Richárd egy aranybánya társaság vezető orvosa lett az 1940-es évek végén.

Stanleyville-ben kezelte betegeit *Müller Tibor* fogorvos.

Katanga fővárosa, Elisabethville adott otthont a kiváló szívspecialistának, *Kolosy Mártonnak*.

Deák Lajos majdnem húsz évig folytatott jó hírű praxist a városban.

1960-ban, a kongói polgárháború idején gyógyított Luluabourgbán (Kasai tartomány) *Fodor Sándor*.⁷⁴

Pápua Új-Guineában az 1950-es évek elején 15 magyar orvos fordult meg.⁷⁵ *Becker András* az egész szigetországra kiterjedő tuberkulózis elleni kampányt vitte sikerre.

Haszler Károly sebészt Pápua és Új-Guinea egészségügyi miniszterének helyettesévé nevezték ki, ezáltal lehetősége nyílt modern, haladó törvények kidolgozására.

Dr. Róth Lajos kutatási eredménye világviszonylatban is ismertté tette nevét egy fertőző bélbetegség (enteritis necrotisans) felfedezése nyomán.

A szocialista rendszer

Az ún. fejlődő országokkal szorosabbá váló diplomáciai, kereskedelmi kapcsolatok nyomán – főként a gyarmatok függetlenné válását követően – Magyarország jelentős segítséget nyújtott egyes országok egészségügyi szervezetének kiépítésében, az orvosi ellátás kialakításában. (Kórházak, gyógyszergyárak létrehozása, orvosok, gyógyszerészek, kórházi személyzet bizto-

---

mányok 1990, 8. sz., 37–41. 1990, 41. old.

⁷³ 1947–48 fordulóján Belgiumból nemcsak Belga Kongó felé hagyták el Európát a magyar orvosok, de Venezuela is kiemelt úti cél volt.

⁷⁴ Scheitz László levelei Belga Kongóból családtagjainak 1960; Köves T. 1962, 159–167. old.

⁷⁵ Kászoni D. 1990, 59. old.; Lásd még Haszler, Charles: The New Australian Doctors in New Guinea, *Papua and NO. Medical Journal* 1967, jún., vol. 10., 2. sz., 35–41. old.

sítása, képzése.) A technikai fejlődés a közlekedés oly mérvű gyorsulását hozta magával, hogy csupán órák kérdése volt mondjuk az Egyenlítő vidékéről eljutni Budapestre. Időben közelebb kerültek hozzánk a fekete földrész országai, és így térben a trópusi betegségek, miáltal sürgetőbbé vált kutatásuk is.

Az orvosi emigrációnak újabb jelentős lökést az 1950-es évek nyomasztó légköre és az 1956-os forradalom adott. Nyugat-Európa, az Egyesült Államok,⁷⁶ Kanada⁷⁷ ismét számos tehetséges magyar orvossal gyarapodott.

Szervezett formában többféle lehetőség kínálkozott az orvosoknak a kiutazásra, pl. az Egészségügyi Világszervezet (1946-ban alakult az ENSZ-ben) közvetítésével. Az UNESCO, a Magyar Külügyminisztérium szintén küldött ki orvosokat.

Ringelhann Béla professzor Ghánában (Accra, 1964–1971) az ottani Tudományos Akadémia Közegészségtani Intézetének tudományos főmunkatársa lett, az orvostudományi egyetem klinikai-kémiai tanszékét hozta létre és vezette.⁷⁸

Tóth György az algériai Nagy-Kabília (mintegy fél Magyarországnyi terület) csecsemő és gyermek-tanácsadásának megszervezőjeként vált ismertté (1967–1969).⁷⁹

Láng Béla orvos-gyógyszerész 1970-ben Nigériában dolgozott szakértőként.⁸⁰

Dobi Sándor (1936–) a Szt. László Kórház Trópusi Betegségek Osztályának főorvosa a biafrai háború⁸¹ (1967–1970) után tragikus körülmények között dolgozott a nigériai Port Harcourtban.

Munkám időbeli lezárásának az 1960-as évek végét tekintem, de fontosnak tartom megemlíteni a magyar orvosok nagyszámú külföldre közvetítésével foglalkozó kft., a TESCO (Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda) szerepét. Közvetítésével 1968-tól százával kerültek Afriká-

---

⁷⁶ Zoltán J. 2001, 52–53. old. Dr. Halász Iván trófeagyűjteménye az USA-ból került a Természettudományi Múzeumba.

⁷⁷ Zoltán J. 2001, 48. old. Sokan utaztak Ausztráliába és Latin-Amerikába is. Szántó 1970, 164. old.

⁷⁸ Kapronczay K. 2004, 308. old.; Ringelhann Béla: Egy orvosi egyetem megindulása az afrikai Ghánában, *Orvosi Hetilap* 1999, 140 (2), 85–87. old.

⁷⁹ Ráth György személyes közlése.

⁸⁰ Kapronczay K. 2004, 230. old.

⁸¹ Az ibók 1967-ben független Biafrai Köztársaságnak kiáltották ki Kelet-Nigériát. Lépéseik véres polgárháborúhoz vezetett, mely Biafra 1970-es kapitulációjával zárult.

ba is magyar egészségügyi dolgozók. A szakembereket a fogadó országokban egyénileg foglalkoztatták. Az 1970-es évektől Algériában 6–8 kórházat látott el a TESCO orvosi személyzettel. Észak-Jemenben egy kórház szakembereit, Líbiában két nagy egészségügyi létesítmény szakorvosi és asszisztensi, technikai állományát biztosították.⁸²

ZUSAMMENFASSUNG

Neben den sparsam erhalten geblieben und noch unaufgeschlüsselten Dokumenten und Daten zeigt die Verfasserin, dass doch zahlreiche Möglichkeiten vorhanden sind, die eine Nachforschung wünschen, welche die Liste der bisher bekannten Namen von solchen ungarischen Ärzten ergänzen, die im Ausland praktizierten. Obwohl in Ungarn des 18. Jahrhunderts der Ärztemangel dermaßen enorm war, dass nicht ein jedes Komitat über einen fachgerecht ausgebildeten Doktor der Medizin verfügte, finden sich doch Doktoren, die ihre Heiltätigkeit im nahen und weiten Ausland ausübten, und sich auch in der Organisation des Gesundheitswesens ihrer neuen Heimat betätigten, Ruhm und Anerkennung sammelten. Sie waren es, die auch auf dem Gebiet der Botanik, Zoologie, Geographie bewandert waren, und auch auf diesen Fachgebieten bahnbrechende Leistungen hervorbrachten.

In chronologischer Reihenfolge werden jene Persönlichkeiten aufgezählt, die in fast allen Ländern Europas, aber auch in Afrika – besonders in Schwarz-Afrika -, Süd-, Mittel- und West-Amerika, in Asien, Australien und auf den Inseln der Pazifikregion arbeiteten. Ihre Zahl steigt besonders nach dem Freiheitskampf von 1848/49, nach dem Friedensschluß von Trianon (1920), der vielen Ärzten die Heimat raubte, und nach 1956. Die Zahl der im Ausland lebenden und wirkenden ungarischen Ärzte darf auf mehrere Hundert gelegt werden. Der untersuchte Zeitabschnitt reicht vom 18. Jahrhundert angefangen bis 1960, weitere Forschungen sind wünschenswert.

---

⁸² TESCO szolgáltatatta adatok 1996. május 7.

Irodalom

ÁCS Tivadar

- 1940 *Akik elvándoroltak*, Budapest.
- 1944 *Magyarok Latin-Amerikában*, Budapest, Officina.
- 1947 *Magyarok idegenben*, Budapest.

BALÁZS Dénes

- 1993 *A Húsvét-szigetfogságában*, Érd, saját kiadás.
- 1995 *Magyar utazók Ausztráliában, Óceániában és a sarkvidékeken*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

BALÁZS Dénes (szerk.)

- 1993 *Magyar utazók lexikona*, Budapest, Panoráma.

DOBO, Nicolas

- 1968 *Százezer berber orvos voltam*, Budapest, Kozmosz.

DOJCSAK Győző

- 1985 *Amerikai magyar történetek*, Budapest, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.

GAZDA István (szerk.)

- 2000 *Az 1848–49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai*, Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet.

GORTVAY György

- 1953 *Az újkabkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*, I. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó.

GYENIS András SJ

- 1930 *Magyarok Zambezi őserdeiben. A Zambézi magyar misszió története*, Budapest, Katolikus Missziók Lapja, 48 old.

HAVASNÉ BEDE Piroska – SOMOGYI Sándor szerk.

- 1973 *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*, Budapest, Tankönyvkiadó, 379 old.

HONTI József

- 2000 Kaposi Mór (1837–1902), in: *Híres magyar orvosok*, Budapest, Galeus, 17–20. old.

INCZE Antal

- 1937 *Rio Grande – Trieszt*, Budapest, Franklin Társulat.

KAPRONCZAY Károly

- 2004 *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

KRIZSÁN László dr.

- 1998 *Magyar vadászutazók a nagyvilágban*, Budapest, Terra Print.

KRYWALD Ottó – SZAJKÓ József – SZARVAS Miklós – BÉRCZI Gizella

- 1935 *Magyar jezsuiták Kínában*, I. köt., Budapest, a szerző kiadása.

KUBASSEK János

- 2001 *Jeles világjárók nyomdokain*, 1-2. köt., Budapest, Dénes Natur Műhely Kiadó.

- KUNZ, E. F.
 1985 *The Hungarians in Australia*, Melbourne.
- MARÉK Antal dr.
 1976 *Így élt Albert Schweitzer*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 163. old.
- MEZEY István
 1963 *Kelet magyar vándorai*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1963.
- NOSZIK, Borisz
 1979 *Albert Schweitzer*, Budapest, Kossuth Kiadó.
- PUSKÁS Julianna
 1982 *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*, Budapest, Akadémia Kiadó.
- PUSKELY Mária
 1990 *Szerzetesek*, Budapest, Zrínyi Nyomda Kiadója.
- SCHWEITZER, Albert
 1935 *Orvos az őserdőben*, Budapest, Franklin-Társulat, Előszó.
- SCHULTHEISZ Emil – TARDY Lajos
 1960 *Fejezetek az orosz–magyar orvosi kapcsolatok múltjából*, Budapest, Medicina Kiadó.
- SZABÓ László
 1982 *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*, Budapest, Európa Kiadó.
- SZÁNTÓ Miklós
 1970 *Magyarok a nagyvilágban*, Budapest, Kossuth Kiadó.
- VASVÁRY Ödön
 1988 *Magyar Amerika*, Szeged, 228–234. old.
- ZOLTÁN János
 2001 *Medicina venantes. Vadászó orvosok*, Budapest, Professio Kiadó.

Folyóiratközlemények

- BALÁZS Dénes dr.
 1990 Magyar utazók Ausztráliában, *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 8. sz., 37–41. old.
- DEÁK Lajos
 1936 Egy orvos benyomásai 7 éves iráni (perzsiai) tartózkodás után, *Orvosi Hetilap*, 80. évf., 24. sz., 570–571. old.
- CSILLAG Gyula
 1931 A beriberi kórképe és gyógyítása, *Orvosi Hetilap*, 75. évf., 35. sz., 891–892. old.
- KAPRONCZAY Károly
 2000 Egy elfeledett orvos, Herczegy Mór, *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 10. évf., 11–12. szám, 925–927. old.,
<http://www.lom.hu/folyoiratok/lam/00111/18.htm>

KAPRONCZAY Károly

2002 Honvédorvos-sorsok Világos után, *Orvosi Hetilap*,
<http://www.vitalitas.hu/oh/0026/6.htm>, 2002.03.27.

KAPRONCZAY Károly

1980 Magyar orvosok a török birodalomban a XIX. század közepén, *Orvosi Hetilap*, 121. évf., 10. szám, 581–583. old.

KÁSZONI Dénes

1990 Magyar orvosok a pápuák földjén., *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 8. sz., 58–61. old.

KISS László

2005 Rózsahegyől Chicagóig: Gonda Viktor (1889–1959) – egy méltatlanul elfeledett amerikai magyar orvos, *Orvosi Hetilap*, 146. évf., 18. sz., 853–855. old.

KOVÁCS Sándor

1935 Magyar orvosok Rio Grande do Sulban, *Orvosi Hetilap*, dec. 28., 52. sz., 1379. old.

KÖNNYŰ László

1990 Bettelheim Bernát, a civilizáció magyar úttörője Okinawa szigetén, *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 8. sz., 33–36. old.

KRIZSÁN László

1985 Menyhárth László tudományos működése a Zambézi mentén, *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 1. szám, 39–44. old.

NAGY MIKLÓS Mihály

2004 Tengerre magyar – haditengerészek. A Monarchia hadihajói világ körüli utakon, *A Földgömb*, 22. évf., 1. sz., 60–67. old.

PINZGER Ferenc S. J.

1931 *Magasztos eszmék útján*, Budapest, „Katolikus Missziók” kiadása, 38. old.

SCHÄTER Miksa

1908 Duka Tivadar, *Gyógyászat*, 22. sz., 369–370. old.

ÚJLAKI Pál

1934 A sárgalázról, *Gyógyászat*, 71. évf., 1. sz., 4–7. old.

Egyéb

Vámos Péter: *Magyarjezsuiták Kínában*. Internet <file:///A:\misszió.htm>

Koch Róbert két levele a kalocsai érseknek, 1926. dec. 4. és 1926. dec. 29.

A Scheitz, Fuszek és Mészáros család személyes közlései, családi adattára.

Dobi Sándor, Tóth György, Poczik Miklós, Axmann Ágnes, Baksai László orvosok személyes közlései.